

УДК 334.722:355.01-021.68

JEL Classification: M21

DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-13-03-03>

ПРОАКТИВНИЙ ПІДХІД ДО РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ В ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД

A PROACTIVE APPROACH TO THE DEVELOPMENT OF SMALL BUSINESS IN THE POST-WAR PERIOD

Лопашук І. А.

Кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри бізнесу та управління персоналом,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
ORCID: 0000-0001-9934-6607

Русінко А. І.

Аспірант,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
ORCID: 0009-0003-9185-9098

Равлюк А. М.

Аспірант,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
ORCID: 0009-0000-5841-2030

Inna Lopaschuk

Candidate of Economic Sciences (Ph.D.), Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Business and Personnel Management,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University,
Chernivtsi, Ukraine

Anton Rusinko

PhD Student,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University,
Chernivtsi, Ukraine

Andrii Ravlyuk

PhD Student,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University,
Chernivtsi, Ukraine

У статті досліджено проактивний підхід до розвитку малого бізнесу у сучасних умовах. Доведено, що проактивний підхід до розвитку цього сектору не лише сприятиме створенню нових можливостей для підприємців, але й відкриватиме перспективи для економічного відновлення, інноваційного розвитку та підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Досліджено зміни в політичній та соціальній сферах, а також економічну нестабільність, що відобразилися фінансовій стійкості та економічному стані малого бізнесу. Проаналізовано динаміку зміни кількості підприємств в Україні з 2010 по 2022 роки, що демонструє значні коливання, особливо в категоріях середніх та малих підприємств. Здійснено аналіз за Індексом активності бізнесу (Ukrainian Business Index), відповідно до якого у січні 2024 року прослідковувалось незначне підвищення порівняно з попереднім періодом (UBI становить 37,3 зі 100 можливих). Виокремлено проблеми, що негативно впливають на розвиток малого бізнесу в Україні у сучасних умовах, серед яких: безпекові аспекти (повномасштабне вторгнення створило середовище небезпеки, що ускладнює роботу малого бізнесу); регуляторні проблеми (повномасштабне вторгнення призвело до змін у законодавстві та державній політиці, що суттєво вплинуло на бізнес); економічна нестабільність (економічна нестабільність, що виникла внаслідок повномасштабного вторгнення негативно позначається на діяльності малих підприємств,

зокрема це зниження довіри споживачів, зменшення їхньої купівельної спроможності та загальне зниження економічної активності); конкуренція від великих підприємств (війна ускладнює вхід нових малих і середніх підприємств на ринок, створюючи значні перешкоди для їхнього конкурентного розвитку). Окреслено грантові можливості як один зі способів отримання додаткових ресурсів та підтримки малого бізнесу. Доведено, що проактивний підхід до розвитку малого бізнесу в Україні є важливою стратегічною ініціативою в умовах поствоєнного періоду та економічних труднощів, які виникають внаслідок повномасштабного вторгнення. Стверджується, що одним із ключових аспектів проактивного підходу є створення умов для стабільності та розвитку малого бізнесу, що включає в себе сприяння створенню нових підприємств, підтримку існуючих у складних умовах, а також розвиток інфраструктури та послуг, що сприяють підприємництву. **Ключові слова:** проактивний підхід; підприємництво; малий бізнес; стратегія; інноваційний розвиток; конкурентоспроможність; глобалізація.

*The article explores a proactive approach to small business development in modern conditions. It has been proven that a proactive approach to the development of this sector will not only contribute to the creation of new opportunities for entrepreneurs, but will also open up prospects for economic recovery, innovative development and increasing the competitiveness of the national economy. Changes in the political and social spheres, as well as economic instability, which were reflected in the financial stability and economic condition of small businesses, were studied. The dynamics of changes in the number of enterprises in Ukraine from 2010 to 2022 were analyzed, which shows significant fluctuations, especially in the categories of medium and small enterprises. An analysis of the Business Activity Index (Ukrainian Business Index) was carried out, according to which there was a slight increase in January 2024 compared to the previous period (UBI is 37.3 out of 100 possible). Problems that negatively affect the development of small business in Ukraine in modern conditions are singled out, including: security aspects (a full-scale invasion created an environment of danger, which complicates the work of small business); regulatory issues (a full-scale invasion led to changes in legislation and government policy that significantly affected business); economic instability (economic instability resulting from a full-scale invasion negatively affects the activities of small businesses, in particular, it is a decrease in consumer confidence, a decrease in their purchasing power and a general decrease in economic activity); competition from large enterprises (the war makes it difficult for new small and medium-sized enterprises to enter the market, creating significant obstacles for their competitive development). Grant opportunities are outlined as one of the ways to obtain additional resources and support small businesses. It has been proven that a proactive approach to the development of small businesses in Ukraine is an important strategic initiative in the conditions of the post-war period and the economic difficulties that arise as a result of a full-scale invasion. It is argued that one of the key aspects of a proactive approach is the creation of conditions for the stability and development of small businesses, which includes the promotion of the creation of new enterprises, the support of existing ones in difficult conditions, as well as the development of infrastructure and services that facilitate entrepreneurship. **Key words:** proactive approach; entrepreneurship; small business; strategy; innovative development; competitiveness; globalization.*

ВСТУП

У сучасних умовах розвиток малого бізнесу стає невід'ємною складовою стратегії економічного зростання та соціального розвитку, адже малі підприємства відіграють важливу роль у стимулюванні економічної активності. Завдяки своїй гнучкості, інноваційності та здатності до швидкого реагування на зміни в ринкових умовах суб'єкти малого бізнесу стають важливим джерелом нових ідей, технологій та робочих місць. Українські підприємці мають доступ до широкого спектра можливостей та ресурсів, які сприяють їхньому розвитку – державні програми підтримки малого бізнесу, консультаційні послуги та освітні ініціативи, допомагають підприємцям на старті та в подальшому зростанні. Однак малі підприємства у своїй діяльності постають перед викликами та перешкодами, такими як нестабільність економічного середовища, складність бюрократичних процедур та недоліки в правовій системі, недостатність доступу до фінансових ресурсів, що ускладнює їхній розвиток та зростання. Попри ці виклики, малий бізнес залишається одним із ключових гравців, про що свідчить їх частка в загальній кількості підприємств України. З ог-

ляду на вищезазначене, проактивний підхід до розвитку цього сектору не лише сприятиме створенню нових можливостей для підприємців, але й відкриватиме перспективи для економічного відновлення, інноваційного розвитку та підвищення конкурентоспроможності національної економіки, що й актуалізує означену проблематику дослідження.

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ

Проблеми та перспективи розвитку малого бізнесу перебувають у полі досліджень таких науковців, як В. В. Лойко [1], Т. О. Мурована [2], О. М. Носков [3], В. В. Ярмоленко [4] та інших. Однак зважаючи на те, що малий бізнес є основою економічної активності та стимулює розвиток місцевих громад, а розуміння його потреб та викликів дає змогу розробляти ефективні стратегії та програми підтримки, спрямовані на підвищення конкурентоспроможності та стійкості цього сектору, виникає необхідність подальших досліджень окресленої проблеми.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження проактивного підходу до розвитку малого бізнесу в Україні у поствоєнний період.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основою наукового дослідження є загально-наукові та спеціальні методи, серед яких доцільно зазначити: метод аналізу та синтезу, діалектичний метод, статистичний метод, метод порівняння та узагальнення, метод економічного аналізу, а також системний, синергетичний та ситуаційний підходи.

РЕЗУЛЬТАТИ

Малий бізнес відіграє ключову роль у функціонуванні національної економіки, забезпечуючи ринок необхідними товарами та послугами, сприяючи наповненню бюджетів різних рівнів через податкові платежі та формуючи справедливі ринкові відносини у державі. У сучасних умовах глобалізації розвиток країни без активної підтримки бізнесу стає важко уявити. Проте стабільність функціонування підприємств, особливо малих та середніх, неможлива без ефективних інструментів державної підтримки і стимулюван-

ня. Особливо важливим став аспект державної підтримки бізнесу з початком війни, коли виживання підприємств, переважно малих і середніх, значною мірою залежало від стратегії держави у протидії кризі, викликаній непередбачуваними втратами та ризиками, а також від тактики сприяння адаптації підприємництва до умов режиму воєнного стану [2].

Початок повномасштабного вторгнення суттєво позначився на роботі бізнесу. Якщо перед вторгненням лише п'ята частина підприємств (22,3 %) оцінювала свій фінансово-економічний стан як задовільний або поганий, то наприкінці 2023 року таких компаній стало 78,1 % [5]. Це свідчить про те, що більшість підприємств зазнали серйозних фінансових труднощів після початку вторгнення. Зміни в політичній та соціальній сферах, а також економічна нестабільність – відобразилися на їхній фінансовій стійкості та економічному стані (рис. 1).

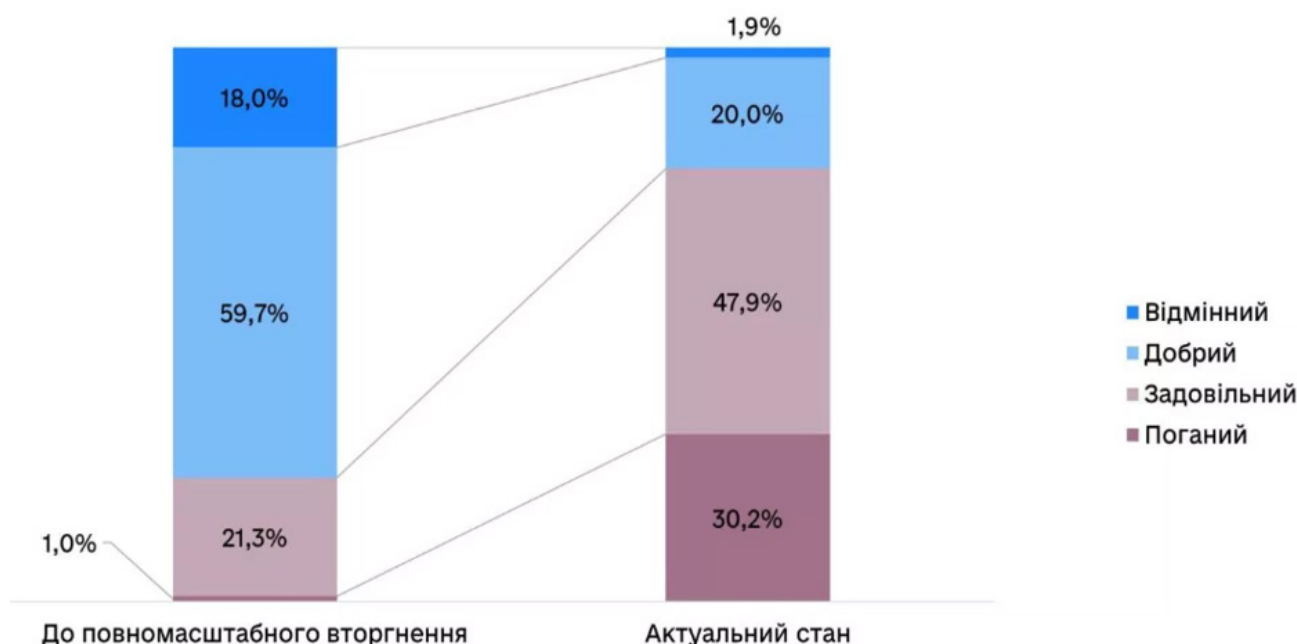

Рис. 1. Оцінка актуального фінансово-економічного стану підприємств згідно з опитуванням вітчизняного малого та середнього бізнесу

Джерело: [5]

Динаміка зміни кількості підприємств в Україні з 2010 по 2022 роки відображає значні коливання, особливо в категоріях середніх та малих підприємств (рис. 2). Після 2014 року спостерігається загальний спад кількості підприємств у всіх категоріях, що може бути пов'язано зі складними економічними та політичними умовами. У 2022 році спостерігається значне зменшення кількості малих підприємств, що може бути пов'язано з повномасштабним вторгненням. Під впливом таких факторів, малі підприємства є найбільш вразливими та незахищеними.

Згідно з отриманими даними, Індекс активності бізнесу (Ukrainian Business Index) (далі

– UBI) у січні 2024 року показав певне підвищення порівняно з попереднім періодом (UBI становить 37,3 зі 100 можливих). Однак він залишається нижчим за локальний максимум, зафіксований в серпні 2023 року, якщо аналізувати період після повномасштабного вторгнення (рис. 3). Це свідчить про те, що бізнес в Україні стикається з невизначеністю в господарському середовищі, яка може бути пов'язана з війною, та призводить до того, що бізнес зазнає труднощів у розвитку і розширенні. Отже, все вищевказане підкреслює актуальність дослідження та необхідність розробки стратегій підтримки та стимулювання розвитку малого бізнесу в Україні.

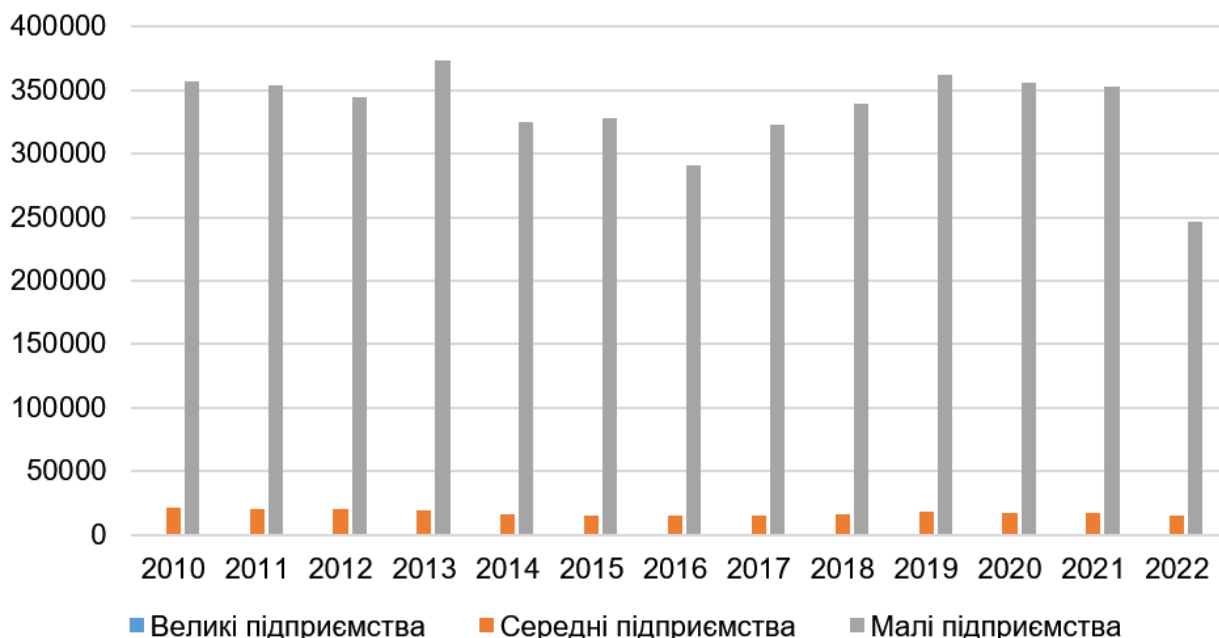

Рис. 2. Динаміка зміни кількості підприємств з розподілом на великі, середні та малі в Україні за 2010-2022 рр.

Джерело: розроблено авторами за даними [6]

Рис. 3. Динаміка зміни Індексу активності бізнесу UBI (Ukrainian Business Index)

Джерело: [7]

Доцільно зазначити проблеми, що негативно впливають на розвиток малого бізнесу в Україні в умовах війни:

- безпекові аспекти – повномасштабне вторгнення створило середовище небезпеки, що ускладнює роботу малого бізнесу. Власники бізнесу турбуються про свою безпеку, а також безпеку своїх працівників і клієнтів, що ускладнює повсякденну діяльність малих і середніх підприємств, зокрема транспортування товарів і надання послуг;

- регуляторні проблеми – повномасштабне вторгнення призвело до змін у законодавстві та державній політиці, що суттєво вплинуло на бізнес;

- економічна нестабільність – економічна нестабільність, що виникла внаслідок повномасш-

табного вторгнення негативно позначається на діяльності малих підприємств, зокрема це зниження довіри споживачів, зменшення їхньої купівельної спроможності та загальне зниження економічної активності;

- конкуренція від великих підприємств – війна ускладнює вхід нових малих і середніх підприємств на ринок, створюючи значні перешкоди для їхнього конкурентного розвитку. Конкуренція з боку вже наявних, більших та більш відомих підприємств стає додатковим фактором, який ускладнює зростання та розширення діяльності малих підприємств [1, с. 232].

У цьому контексті погоджуємось із В. В. Ярмоленко, що потреби малих підприємств можна згрупувати таким чином:

1. Загальні потреби, які стосуються всіх підприємств: розширення логістичних можливостей для покращення поставок; залучення додаткового фінансування для підтримки діяльності; ознайомлення з новими законодавчими та правовими аспектами умов ведення бізнесу під час кризових ситуацій; пошук кваліфікованих працівників для забезпечення потреб бізнесу; адаптація до змін у податковій політиці.

2. Потреби, що виникають у зв'язку з релокацією підприємств: вирішення проблем транспортування активів, що пов'язані з високими витратами на перевезення; пошук нових приміщень для виробництва та офісів; організація перевезення працівників або пошук нового персоналу на нових місцях; залучення фінансових ресурсів для відновлення діяльності підприємства; удосконалення логістичних процесів.

3. Невідкладні потреби підприємств у постраждалих регіонах: відновлення критичної інфраструктури після військових дій; проведення розмінування територій, що є надзвичайно важливим для аграрного сектору; залучення фінансування для відновлення або заміни пошкоджених активів; недостатність робочої сили через масовий відтік людей з небезпечних зон [4, с. 61].

Загалом, бізнес вказує на певні негативні чинники, які ускладнюють відновлення та розвиток підприємницької діяльності. Серед них

– непередбачуваність розвитку ситуації та дій держави, відсутність достатньої кількості платоспроможних клієнтів, посилення тиску з боку силових структур та контролюючих органів, нестача кваліфікованої робочої сили та фактична відсутність доступу до фінансових ресурсів для поповнення оборотних коштів і реалізації проєктів розвитку. Тому до пріоритетних завдань належить боротьба з корупцією, податкова та судова реформи, а також покращення доступу до фінансових ресурсів, що сприятиме створенню відповідного середовища для розвитку підприємництва, зменшенню бюрократичних перешкод та стимулюванню економічного зростання.

У сучасних умовах, малий бізнес в Україні стикається з численними викликами. Проте компанії демонструють вражаючу адаптивність, активно реагуючи на нові умови та шукаючи можливості для розвитку на нових ринках. У такому контексті, ключовим стає проактивний підхід розвитку малого бізнесу у поствоєнний період. У цьому контексті актуалізуються питання залучення інвестицій або фінансової підтримки, а також використання ефективних інструментів управління бізнесом [8]. Щодо глобальної реакції на ці умови, українські підприємці дедалі більше звертають увагу на грантові можливості як один зі способів отримання додаткових ресурсів та підтримки (рис. 4).

Рис. 4. Програми розвитку малого бізнесу

Джерело: розроблено авторами за даними [8; 9; 10]

Одним із напрямів проактивного підходу розвитку малого бізнесу в Україні, особливо у поствоєнний період, є диджиталізація. Цифрова інфраструктура для підтримки малих та середніх підприємств в Україні вже була об'єктом досліджень, особливо в контексті пандемії (онлайн-платформи для взаємодії між бізнесом, державою та громадськістю, цифрові консалтингові сервіси, онлайн навчання та цифрові інформаційні сервіси) [3].

Також актуальними у даному контексті є розвиток програм «Доступний факторинг», «Додай енергії твоєму бізнесу», «Доступний фінансовий лізинг 5-7-9%», «Доступні кредити 5-7-9%» та програма мікрокредитування інших програм Фонду розвитку підприємництва [11]. Щодо програми «Доступні кредити 5-7-9%», то за період дії програми підприємці звернулися за майже 74 тисячами кредитів на загальну суму 242 млрд грн, з моменту початку війни вже надано понад 39 тисяч позик на загальну суму понад 152 млрд грн (рис. 5).

Таким чином, розвиток малого бізнесу в Україні є ключовим фактором для сталого економічного зростання та соціального розвитку країни. Цей сектор відіграє значну роль у створенні нових робочих місць, забезпеченні ринку необхідними товарами та послугами, а також у формуванні справедливих ринкових відносин. Проте він також постає перед викликами, такими як невизначеність економічного середовища, недостатність фінансових ресурсів, складність доступу до кредитів та низька конкурентоспроможність на міжнародному ринку. Щоб забезпечити сталий розвиток малого бізнесу, необхідно приділяти увагу розвитку інфраструктури, сприяти інноваційним ініціативам, розвивати програми підтримки та забезпечувати доступ до освіти та консультацій для підприємців. Розвиток малого бізнесу не лише стимулює економічний розвиток країни, але й сприяє створенню умов для поширення інновацій та підвищенню якості життя громадян.

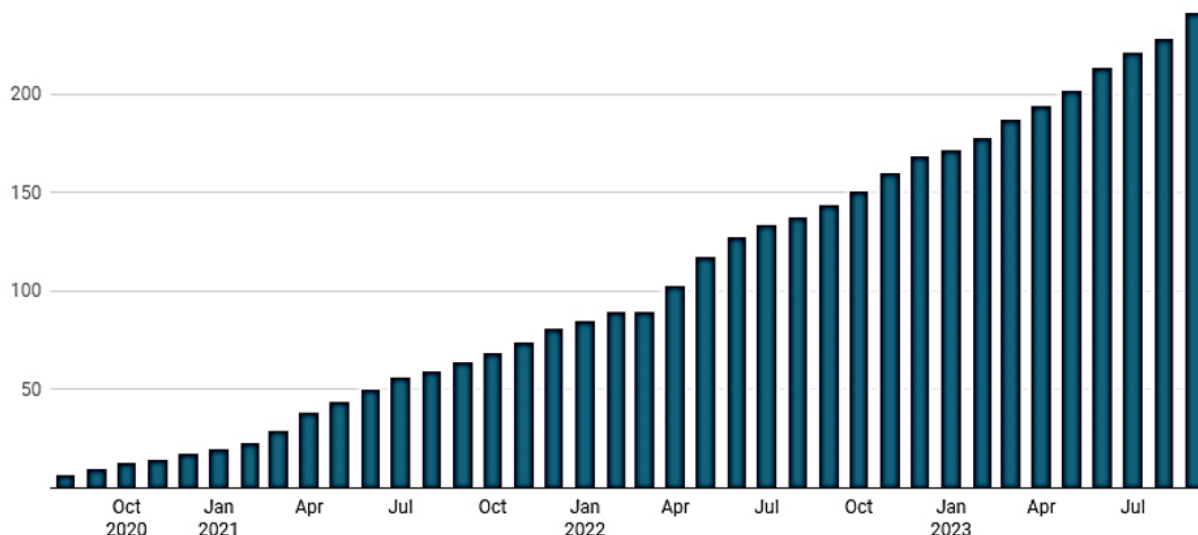

Рис. 5. Кумулятивна динаміка кредитування за Програмою 5-7-9, млрд грн

Джерело: [12]

ДИСКУСІЯ ТА ВИСНОВКИ

Проактивний підхід до розвитку малого бізнесу в Україні є важливою стратегічною ініціативою в умовах поствоєнного періоду та економічних труднощів, які виникають внаслідок повномасштабного вторгнення. Цей підхід передбачає активну участь бізнес-спільноти у формуванні та втіленні стратегій розвитку, а також пошук ефективних рішень для подолання викликів.

Одним із ключових аспектів проактивного підходу є створення умов для стабільності та розвитку малого бізнесу, що включає в себе сприяння створенню нових підприємств, підтримку існуючих у складних умовах, а також розвиток інфраструктури та послуг, що сприяють підприємству. Ініціативи з підтримки малого бізнесу включають в себе різноманітні програми фінансування, консультування та навчання, спрямовані

на підвищення конкурентоспроможності та стійкості підприємств. До цього також входить сприяння диджиталізації та доступу до новітніх технологій. Значна увага також повинна приділятися розвитку інституційної та правової бази для малого бізнесу, що сприяє створенню сприятливого середовища для підприємництва і включає спрощення процедур реєстрації та оподаткування, а також захист прав власності та договірних відносин. Важливо враховувати, що успіх проактивного підходу до розвитку малого бізнесу залежить від рівня комплексності та взаємодії всіх зацікавлених сторін, включаючи урядові органи, бізнес-спільноту, академічний сектор та громадськість. Тільки спільними зусиллями можна забезпечити стійкий та збалансований розвиток малого бізнесу, що є важливою складовою економічного відновлення країни.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Loiko, V. V., & Aleksandrov, B. V. (2023). Pidtrymka ta rozvytok maloho ta serednoho biznesu v Ukraini v umovakh viiny [Support and development of small and medium-sized businesses in Ukraine in the conditions of war]. *European scientific journal of Economic and Financial innovation*, 1(11), 228-237. DOI: <http://doi.org/10.32750/2023-0119> [in Ukrainian].
2. Murovana, T. O. (2023). Vitchyzniane pidpriemnytstvo v umovakh voiennoho stanu: osnovni tendentsii ta metody pidtrymky [Domestic entrepreneurship under martial law: main trends and methods of support]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, 47. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-49> [in Ukrainian].
3. Noskov, O. M. (2023). Derzhavne rehuliuвання rozvytku maloho ta serednoho biznesu v Ukraini v umovakh pandemii ta voiennoho stanu [State regulation of the development of small and medium-sized businesses in Ukraine in the conditions of a pandemic and martial law]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Seriya: pravo, publichne upravlinnia ta administruvannya – Problems of modern transformations. Series: Law, Public Management and Administration*, 7. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2023-7-02-12> [in Ukrainian].
4. Yarmolenko, V. V. (2023). Stan ta shliakhy rozvytku maloho i serednoho biznesu v umovakh nevyznachenosti [State and ways of development of small and medium-sized business in conditions of uncertainty]. *Naukovyi visnyk Lotnoi akademii. Seriya: Ekonomika, menedzhment ta pravo – Scientific Bulletin of the Flight Academy. Series: Economics, management and law*, 8, 57-65. DOI 10.33251/2707-8620-2023-8-57-65 [in Ukrainian].
5. Stan ta potreby biznesu v umovakh viiny [State and needs of business in war conditions]. Retrieved from <https://ain.business/2024/03/01/doslidzhennya-stanu-ta-potreb-biznesu-v-umovah-viiny/> [in Ukrainian].
6. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official website of the State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from <https://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
7. Doslidzhennia stanu ta potreb biznesu v umovakh viiny: rezultaty opytuvannia v hrudni 2023 — sichni 2024 roku [Study of the state and needs of business in conditions of war: results of the survey in December 2023 - January 2024]. Retrieved from <https://business.dii.gov.ua/cases/novini/doslidzena-stanu-ta-potreb-biznesu-v-umovah-vijni-rezultati-opituvanna-v-grudni-2023-sicni-2024-roku> [in Ukrainian].
8. Rozvytok maloho biznesu v 2024 rotsi ta hrantovi mozhlyvosti [Small business development in 2024 and grant opportunities]. Retrieved from <https://bjjetpro.com/rozvytok-malogo-biznesu-v-2024-rocz-ta-grantovi-mozhlyvosti> [in Ukrainian].
9. Hranty na biznes. Yak i de otrymaty bezpovorotnu finansovu dopomohu na pidpriemnytstvo [Grants for business. How and where to get irrevocable financial assistance for entrepreneurship]. *www.epravda.com.ua*. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/08/17/690436/> [in Ukrainian].
10. Pidtrymka biznesu v umovakh viiny [Business support in wartime]. Retrieved from <https://business.dii.gov.ua/wartime> [in Ukrainian].
11. Ofitsiyni sait Fondu rozvytku pidpriemnytstva [Official website of the Entrepreneurship Development Fund]. Retrieved from <https://bdf.gov.ua/> [in Ukrainian].
12. Derzhavna prohrama pidtrymky biznesu «Dostupni kredyty 5-7-9%»: u poshukakh optimalnoho dyzainu [State business support program «Affordable loans 5-7-9%»: in search of optimal design]. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3836803-derzhavna-programa-pidtrimki-biznesu-dostupni-kredyty-579-u-posukah-optimalnogo-dizajnu.html> [in Ukrainian].